

BOHUSLAV MÁNEK

ARNE NOVÁK A ANGLICKÁ A AMERICKÁ LITERATURA

Studium Novákova díla ukazuje, že vztah Arna Nováka k anglické a americké literatuře lze sledovat z několika hledisek. V dosavadní literatuře se nám bohužel nepodařilo najít žádnou studii, která by se tímto vztahem zabývala. Nevěnoval se mu ve své vzpomínce ani jeho univerzitní kolega anglista František Chudoba (Chudoba 1941). V přítomné studii se proto omezíme na několik základních okruhů – míru Novákovy obeznámenosti s anglickými a americkými autory, jeho postoj k těmto literaturám a v nich pěstovaným literárněvědným disciplínám a žánrům a na způsob, jakým tyto znalosti využil. Na závěr si položíme otázku o jeho možné typologické příbuznosti s některou z osobností z těchto literatur.

Spolehlivý základ pro poznání literatur v angličtině Arne Novák získal již v mládí. Jak je dobře známo, jeho matka Teréza Nováková byla ctitelkou anglické novelistiky a Byronovy poezie (Šimek 1940: 23) a syna vedla ke zvládnutí jazyka. Po celý život pak Arne Novák věnoval určitou část své pozornosti dění v anglicky psaných literaturách. Jako v ostatních oblastech jeho činnosti završené monumentálními *Přehlednými dějinami*, tak i zde byla základem soustavná práce literárního kritika, bystře pozorujícího vývoj literatury a vědy o literatuře v tomto jazyce. Po celý svůj tvůrčí život s neuvěřitelnou neúnavností psal pro kulturní rubriky několika časopisů a deníků pravidelné příspěvky různého zaměření a rozsahu, od delšího odstavce přes standardní novinový článek po několikastránkové studie. Byly to informace o právě vycházejících uměleckých a vědeckých dílech, připomínky výročí, nekrology, komentáře k uděleným literárním cenám, recenze přeložených a původních děl a výstižné portréty autorů. Nebyla to ale mozaika aktuálních střípků, Novák „svého“ autora či autorku obvykle sledoval systematicky. Od počátku století do první světové války byl Novákovou hlavní tribunou pro články o anglické a americké literatuře týdeník *Přehled*, ve dvacátých a třicátých letech pak brněnské *Lidové noviny*. Zpracoval i celou řadu hesel o autorech pro naučné slovníky, především *Ottův slovník naučný nové doby*. Z těchto drobných základů pak vyrůstaly jeho obsáhlé knižní studie a eseje.

Při analýze bibliografie jeho prací (Bořivoj Novák aj. 1940) je zřejmé, že z cizích literatur větší pozornost věnoval německé a francouzské literatuře a že měl

hlubší vztah k literaturám skandinávských zemí, ale i tak zde nacházíme dlouhou a souvislou řadu statí a recenzí věnovaných jednotlivým anglickým a americkým autorům a dílům a aktuálním literárním problémům. Ke staroanglické, středoanglické a soudobé avantgardní modernistické literatuře se Novák nevyjadřoval. Jeho pozornost přitahovali (podobně jako v jiných evropských literaturách) především velcí autoři 19. století a někteří jeho výrazní současníci, básníci, novelisté, esejisté i teoretici, konkrétně například lord Byron, P. B. Shelley, E. Barrett-Browningová, R. Browning, A. Ch. Swinburne, G. Meredith, R. Kipling, O. Wilde, G. B. Shaw, T. B. Macaulay, J. Ruskin, J. S. Mill a ze starších A. Pope a samozřejmě William Shakespeare, z Američanů W. Irving, R. W. Emerson, J. R. Lowell, W. Whitman, M. Twain a pak především jeho současníci Upton Sinclair, Sinclair Lewis, T. Dreiser, John Dos Passos, C. Sandburg, H. L. Mencken a mnozí další. Široká škála publikací, jimž věnuje pozornost, sahá od básnických sbírek, próz, esejů, divadelních her po memoáry, korespondenci a literárněvědné a literárněhistorické studie, k nimž patří např. recenze českých překladů Tainových *Dějin anglické literatury* i Trentova a Erskinova přehledu amerického vývoje *Slavní spisovatelé američtí*.

Tuto svou bohatou poznatkovou základnu pak zúročil především v rozsáhlých pracích o dějinách české literatury a metodologii literární vědy a ve studiích o českých autorech, především K. H. Máchovi a J. V. Sládkovi. V *Přehledných dějinách* (Novák 1936-1939) soustavně sleduje překladovou literaturu a přihlíží k euroamerickému kulturnímu kontextu. Ve spise *Kritika literární* (Novák 1916) věnuje odpovídající pozornost významným postavám literárních vědců a kritiků (např. R. Bentley, T. Carlyle, M. Arnold) a v bohatém výčtu odborné literatury cituje dobové standardní a ve své době významné americké a britské příručky, např. práce George Saintsburyho či H. M. Posnetta. Větší studie s čistě anglistickým zaměřením publikoval zřídka, např. jeho esej „*Aurora Leigh*“ *Elišky Barrettové-Browningové* o anglické básnířce je vedle literárního zájmu rovněž jistým „rodinným dědictvím“ z doby spolupráce s tehdejšími feminismem, čili dobovou terminologií řečeno „ženským hnutím“ (Novák 1940).

Pro všechny kratší či delší práce je společný jeho charakteristický styl, podrobněji popsán například F. Götzem (Götz 1931: 126–129). Ve svých široce rozložených a rozvitých, někdy až přetížených periodách dovedl spojit četné věcné informace o životě a díle s výstižnými a hutnými ideovými a uměleckými charakteristikami jejich autorů. Postačí ocitovat jednu větu z jeho stručné recenze *Z nové anglické lyriky* (Novák 1909–1910b): „Lee-Hamiltona jsme nazvali virtuosem znělky; Wildeův přítel lord Alfred Douglas, jenž v družstvu ‚Academy‘ vydal po několikaletém odmlčení lyrika – byla to však doba velké výmluvnosti Douglasa jako burleskního satirika – knihu prostě nazvanou *Sonnets*, jest pravým mistrem znělky, jež směrodatná kritika anglická přirovnává k Shakespeareovi, Miltonovi a Rossettimu.“ Podobně hutná a na postižení širších souvislostí zaměřená je i jeho charakteristika Wellsova románu *Válka ve vzduchu* (Novák 1909–1910a): „Nejinak než v jiných skladbách skupiny přírodovědecky fantastické, není ani v této knize Wells jen dobrodružným duchem divoké imaginace a vědecké spekulace jako Jules Verne, nýbrž též zároveň sociálním satiri-

kem, jenž směle a svérázně kritizuje dnešní řád společenský, maje často ostrý výsměch Shawův.“

Z citované ukázky a i z ukázek následujících je tedy zřejmý Novákův široký komparatistický pohled jako zásadní a výrazný rys jeho přístupu k literatuře, který především aplikoval na českou literaturu. Jeho kritický postoj k některým obdobím a osobnostem našeho literárního vývoje a údajný „kosmopolitismus,“ pro který byl nevybíravě a především nezdůvodněně napadán v padesátých letech, zřejmě pramení z náročných kritérií, které si odvodil z rozvinutých evropských literatur, mezi jinými i literatury anglické, nepoznamenaných tragickými přerывy ve svém vývoji. Českou literaturu vždy vnímal v evropském kontextu, jak píše v *Přehledných dějinách* (Novák 1936–1939: 209) v partii o národním obrození: „Nyní vstupuje do popředí literatura krásná, především básnictví, odražející ve svých výtvorech celý život národní a souvisící při tom organicky s ostatní poezií evropskou, jejíž obě větve, germánsko-románská na západě a slovanská na východě, souměrně přivádějí novou mizu do kmene literatury české.“ Novák již na začátku své činnosti, jak o tom svědčí jeho níže citovaná myšlenka z *Přehledu*, vnímal evropský literární proces jako organicky spjatý celek, který nerozlišuje „velké“ a „malé“ či „nadřazené“ a „podřizené“ literatury. „Přijímání cizích proudů myšlenkových, byť se dalo prostřednictvím politických odpůrců a hospodářských soků, jest v dějinách bez hany a výčitky; jest to jednoduše přirozeným zákonem. Etika národní kultury počítá s tím klidně a prostě a činí je východiskem zásadní maximy; prvky, jež byly přijaty, dlužno prožít, promyslet, vstřebat do krve a do nervů, proměnit v součástku národního života a majetku a pak, když byly plně znárodněly, vytvářet z nich díla původní a samorostlá“ (Cituje Mukařovský 1948: 339). Z jeho vnímání české literatury jako těsně spjaté s kulturním vývojem západoevropským zřejmě pramení například i jeho pokus o ideovou a textovou rekonstrukci českého klasicismu (Novák 1933), v němž ale kromě stručného odkazu na J. Addisona anglickou literaturou neargumentuje, i když u nás recepcí anglických klasicistů existovala, a to dokonce prostřednictvím překladů, např. Tablicovy antologie básní Alexandra Poepa a George Lytteltona z r. 1831, nazvané *Anglické múzy v československém oděvu* (Mánek 1991: 8–9).

Jako i jiné literatury, ani literatury v angličtině nepřijímal Novák nekriticky. U americké literatury si Novák uvědomoval vedle historické vazby na britskou literaturu i její specifičnost danou odlišností zeměpisných a společenských podmínek. Díky své citlivosti pro literární hodnoty dovedl při setkání se silným dílem překonat vlastní hodnotová měřítka, která si každý kritik a historik po čase nezbytně vytváří. Ve dvacátých a třicátých letech se musel vyrovnávat s ohromnou vlnou americké realistické a naturalistické prózy mající velký světový ohlas a přicházející k nám v četných českých překladech. Všechny výše vytčené typické rysy Novákova přístupu zaznívají například v jeho recenzi Dreiserovy *Americké tragédie*: „Když k nám před šedesáti lety oba zasloužilí průkopníci ducha a básnictví anglosaského, J. V. Sládek a Pr. Sobotka, uváděli první ukázky literatury americké, dbali toho, aby se Nový svět představil českému čtenáři v podobě heroické, a nebylo-li to možno, alespoň se zábleskem nejušlechtlejší-

ho lidství pod rozedranou halenou dobrodružného zlatokopce: nejen Longfellowovo indiánské epos o Hiawathovi a jeho hrdinská selanka o Evangelině, ale i Bret-Harteovy *Kalifornské povídky* jsou radostnou a jímavou idealizací dávného američanství. V pravém opaku k tomu předstupuje před nás nyní, kdy se naše technika, naše vychovatelství, naše organizace práce přímo vzhlížejí ve vzorech transatlantických, médiem mravoličného románu *Amerika kouzla zbavená*, střízlivě beziluzivná skutečnost v chladném, až mrazivém světle, které tvrdě a plně modeluje životní průměr ve Spojených státech severoamerických. A tak, nemluvíme-li ani o románových pamfletech Uptona Sinclaira, které epické umění jenom předstírají, zatlačuje ušlechtilou a spanilou Evangelinu podlomená a hořce rezignující Karola Kennicottová, hrdinka *Hlavní ulice* od Sinclaira Lewise, která se s maloměstkým prérijním barbarstvím vyrovnala asi na 30 procent, a čackého Hiawathu nahrazuje pochybný rek Dreiserovy *Americké tragédie*, lovec úspěchu, končící na elektrické židli, Clyde Griffith.“ Avšak o něco níže po analýze románu uvádí: „[...] shledávám právě tyto závěrečné kapitoly *Americké tragédie* zcela podivuhodnými, ač mne jinak v literatuře máloco zajímá tak málo jako román kriminální“ (Novák 1930). K soudobé experimentující literární avantgardě se Novák prakticky nevyjadřoval – v rejstřících *Přehledných dějin* (Novák 1936–1939) a *Soupisu* (B. Novák aj. 1940) nenajdeme žádné zmínky o J. Joyceovi, V. Woolfové či E. Poundovi. Jeho ojedinělá recenze *Sebraných básní* Carl Sandburga (Novák 1926) je především věcně informativní a zdůrazňuje básníkovu vazbu k regionálnímu a sociálnímu prostředí.

Novákova osobnost krystalizovala tedy i ve styku s literaturou v angličtině, která mu nabídla zdůrazněnou úlohu silného jedince v esejích Thomase Carlylea, citlivou estetickou vnímavost a plastičnost projevu Waltera Patera a encyklopedičnost a košatý styl George Saintsburyho. Novák dovedl svá zjištění sdělit s využitím stylistických prostředků jak vědecké, tak umělecké prózy. S anglickou literaturou ho proto spojuje rovněž umění eseje, literárního útvaru v anglické kritice a literární historii dlouho, soustavně a hojně pěstovaného.

Nacházíme ještě jeden společný rys – tradicionalismus. Charakteristický konzervatismus, izolacionismus a vazba na tradici byly v Novákově době v anglické literatuře daleko silnější než dnes. Rovněž Arne Novák je spojován s jistým konzervatismem a láskou k české tradici, ale s ní se u něho nevyklučuje silné evropanství a světový rozhled (Pražák 1940, Heidenreich 1941, Jeřábek 1995). Na závěr se tedy pokusíme zodpovědět otázku, zda bychom na této základně nemohli mezi jeho angloamerickými současnkami najít typologicky podobnou osobnost, rovněž zdůrazňující důležitost trvalého vědomí živé souvislosti přítomnosti a minulosti národní kultury, stejně jako její souvislosti s kulturou evropskou. Tyto myšlenky zaznívají z významného Novákova eseje *O tradici v národní literatuře*, postaveného do čela souboru esejů zabývajících se českými autory od J. A. Komenského po J. Wolкера (Novák 1928). Říká zde například: „Jenom ten díl minulosti, který jsme si osvojili intenzivním prožitím osobním, který vstoupil hluboko do naší individuality, aby s ní prodělával její růst a vývoj, který prosycen byl našimi životními vztahy, může nám býti pomocen a prospěšen“ (Novák 1928: 12). O něco mladší Novákův anglický vrstevník, básník, dramatik a esejis-

ta, o jehož díle jsme v Novákových pracích bohužel žádnou zmínku nenašli (není uveden ani v rejstřících *Přehledných dějin*, ani v *Soupisu vědecké a kritické činnosti Arne Nováka*), velmi příbuznou myšlenku formuluje takto: „Tradice je záležitost mnohem širšího významu. Nelze ji zdědit, a chcete-li ji mít, musíte si ji získat usilovnou prací. [...] A historické vědomí znamená schopnost vnímat nejen minulost minulosti, ale také její přítomnost.“ Tímto autorem, v jehož rozsáhlém literárněkritickém díle citovaná esej *Tradice a individuální talent* [Tradition and the Individual Talent, 1919], ve které bychom našli další rezonující myšlenky, zaujímá klíčové místo, je Thomas Stearns Eliot (Eliot 1991:10). Vedle styčných bodů v pojetí tradice bychom jistě shledali další paralely ve vývoji názorů na propojení evropských literatur, podstatu literárního díla a vývoj literatury jednoho ze zakladatelů angloamerické „nové kritiky“ a českého badatele, který sympatizoval s úsilím strukturalistického Pražského lingvistického kroužku – ale to je již úkol pro další samostatnou srovnávací studii.

LITERATURA

ELIOT, Thomas Stearns

1991 *Tradice a individuální talent*, in *O básnictví a básnících*, přel. Martin Hilský (Praha: Odeon), s. 9–17

GÖTZ, František

1931 *Básnický dnešek* (Praha: V. Petr)

HEIDENREICH, Julius

1941 *Tradice a tradicionalismus u Arne Nováka*, in *Morava Arnu Novákovi*, red. Ivo Liškutín (Praha: Miroslav Stejskal), s. 48–47

CHUDOBA, František

1941 *Arne Novák a česká universita v Brně*, in *Morava Arnu Novákovi*, red. Ivo Liškutín (Praha: Miroslav Stejskal), s. 38–47

JEŘÁBEK, Dušan

1995 *Doslov*, in Arne Novák, *Česká literatura a národní tradice* (Brno: Blok), s. 425–442

MÁNEK, Bohuslav

1991 *První české překlady Byronovy poezie. Acta Universitatis Carolinae Philologica Monographia CXII – 1990* (Praha: Karolinum)

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1948 *Arne Novák, literární kritik a historik*, in Jan Mukařovský, *Kapitoly z české poetiky I* (Praha: Svoboda), s. 397–343

NOVÁK, Arne

1909–1910a H. G. Wells, *Přehled* 8, s. 52

1909–1910b *Z nové anglické lyriky*, *Přehled* 8, s. 395

1916 *Kritika literární* (Praha: F. Topič), 2. vydání 1925

1918 „Aurora Leigh“ Elišky Barettové-Browningové, in A. N. *Podobizny žen* (Praha – Brno: Novina, 1940), s. 52–67

1926 *Americký lyrik*, *Lidové noviny* 34, 8. 10. 1926, s. 7

1928 *O tradici v české literatuře*, in A. Novák, *Nosiči pochodní* (Praha: Literární odbor umělecké besedy a Kruh českých spisovatelů), s. 7–27

1930 *Americká tragédie*, *Lidové noviny* 38, 1930, 1. 11. 1930, s. 9

1933 *Literatura českého klasicismu obrozenského* (Praha: Státní nakladatelství)

1936–1939 *Přehledné dějiny literatury české* (spolu s Janem V. Novákem), 4. vyd. (Olomouc: R. Promberger)

NOVÁK, Bořivoj a spol.

1940 *Soupis vědecké a kritické činnosti Arne Nováka* (Praha: Pražský lingvistický kroužek)

PRAŽÁK, Albert

1940 *Arne Novák* (Praha: V. Petr)

ŠIMEK, Otokar

1940 Léta učení a putování Arna Nováka, in *Strážce tradice*, red. Jiří Horák aj. (Praha – Olomouc: Fr. Borový – R. Promberger), s. 13–37

ARNE NOVÁK AND ENGLISH AND AMERICAN LITERATURES

The present paper deals with Arne Novák's knowledge of and approach to English and American literatures. Novák got a good early grounding in the field because his mother, Teréza Nováková, the famous Czech prose writer, admired English novels and Lord Byron's poetry and made him learn English when he was a youth. Though Novák's principal areas of interest were Czech, German and Scandinavian literatures, he had a profound knowledge of a number of other European literatures as well. He was an extremely prolific writer of knowledgeable essays, reviews, encyclopaedia entries, and various articles (on anniversaries, literary prizes, obituaries, etc.) written in his characteristically ornate style for scholarly journals, literary magazines, and daily papers. During his career he paid constant attention mainly to distinguished British and American 19th century and contemporary writers and critics, in particular English Romantic and Victorian poets, English and American realist and naturalist novelists, and contemporary British dramatists. He was not interested in medieval and experimental modernist writers. He employed his sound knowledge of American, English and other European literatures mainly in his large comprehensive *Přehledné dějiny české literatury* (*Historical Survey of Czech Literature*), his book on literary criticism *Kritika literární* (*Literary Criticism*), and his essays on Czech writers, in particular those on K. H. Mácha and J. V. Sládek. Novák always took into consideration the European context of Czech writing and authors in individual historical periods and discussed them from a comparative perspective. His concept of tradition is in some respects close to that of T. S. Eliot though no mention of the poet and critic has been found in Novák's writings. It can be concluded that the knowledge of English and American literatures represented a relatively minor yet important component in the shaping of Novák's approach to literary studies generally.